

SOMONIYLAR DAVLATINING TASHKIL TOPISHI

Kamolova Muqaddasxon Nabijon qizi

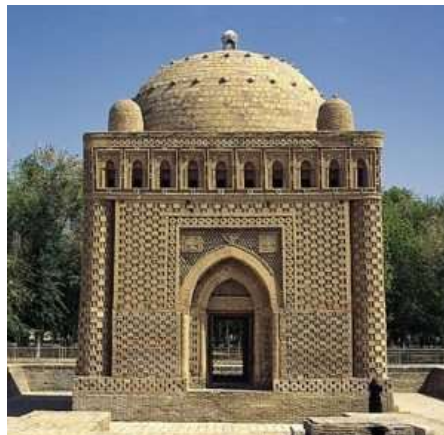
Namangan viloyati Uychi tumani
12-IDUMning Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Arab xalifaligining siyosiy tushkunlikka uchrashi va mamlakatimiz xalqlarining mustaqillik uchun kurashi haqida, Ismoil Somoniy o'z davrining qobiliyatli, serg'ayrat va nihoyatda zukko davlat arbobi bo'lganligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tarix, arab xalifaligi, Movarounahr, Xuroson, viloyat, noib, boshchilik, birlashtirish, markaz.

Somoniylar davlati. IX asrda Movarounahrning siyosiy hayotida ham o'zgarishlar yuz beradi. Yurtga avval Nuh, so'ngra Ahmad boshchilik qiladi. Har biri hukmronligi davrida o'z nomlaridan misdan chaqalar zarb etadilar. Ahmad vafotidan (865) keyin uning o'g'li Nasr Samarqandni markazga aylantiradi. U Movarounahrning barcha viloyatlarini birlashtirish va uni Xurosondan ajratib olish choralarini ko'radi. IX asrning oxirgi choragida Movarounahrning deyarli barcha viloyatlari somoniylar tasarrufiga o'tadi. Nasr butun Movarounahrning hukmdoriga aylanadi.

Arab xalifasi Horun ar-Rashid vafotidan so'ng uning o'g'illari Ma'mun va Amin o'rtasida taxt uchun bo'lgan kurashda Ma'munga yordam berganliklari uchun Somonxudotning nabiralari ayrim shahar va viloyatlarga noib qilib tayinlanadilar. Chunonchi, Nuhga Samarqand, Ahmadga Farg'ona, Yahyoga Shosh va Ustrushonallyosga Hirot tegadi. Buning evaziga aka-uka Somoniylar Movarounahrning har yilgi xirojidan juda katta mablag'ni tohiriylar orqali xalifa xazinasiga yuborib turadilar. 9-asrda Movarounahrning siyosiy hayotida o'zgarishlar yuz berib, yurtga avval Nuh, so'ngra Ahmad boshchilik qiladi. Har biri hukmronligi davrida o'z nomlaridan chaqa tangalar zarb ettiradilar. Ahmad vafotidan (865) keyin uning o'g'li Nasr Samarqandni markazga aylantiradi. U Movarounahrning barcha viloyatlarini birlashtirish va uni Xurosondan ajratib olish choralarini ko'radi. 9-asrning oxirgi choragida Movarounahrning deyarli barcha viloyatlari somoniylar tassarrufiga o'tadi.

Arab xalifaligining siyosiy tushkunlikka uchrashi va mamlakatimiz xalqlarining mustaqillik uchun kurashi IX asrda mustaqil davlatlarning tashkil topishiga olib keldi. 821-yilda Xurosonning nufuzli zodagonlaridan biri Tohir ibn Husayn Xuroson va Movarounnahr noibi etib tayinlandi. U birinchilardan bo'lib 822-yildayoq xalifalikdan ajralib chiqishga harakat qiladi va xalifa ismini juma namozidagi xutbada qayd qilishni taqiqlaydi. Bu xalifaga nisbatan ochiq isyon edi va uning davlatini Arab xalifaligidan mustaqilligini bildirardi.

Garchi Tohir ibn Husayn tez orada vafot etsa-da, biroq uning o'g'illari - Talha va Abul Abbas Abdulloh Xuroson hokimiyatini birin-ketin mustaqil boshqarishda davom etdilar. Abul Abbas davrida (830-844) mamlakat poytaxti Marvdan Nishopurga ko'chirildi.

Movarounnahr rasman tohiriylar tasarrufida bo'lsada, biroq, bu hududning ko'plab mulklari mahalliy Somonxudot xonadoni namoyandalari tomonidan boshqarilardi (masalan, Nux - Samarqandda, Yahyo - Shosh va Ustrushonda, Ilyos - Hirotida shunday hukmdorlar edilar).

IX asrning 60-yillarida asosiy tarkibi kambag'al hunarmandlar va yersiz dehqonlardan iborat g'oziyalar harakati butun Xuroson o'lkasi bo'ylab kengayib ketdi. Unga aka-uka misgarlar - Yoqub va Amir binni Layslar boshchilik qildilar. Ular Seyistonni o'z qo'l ostilariga kiritgach, ko'p o'tmay 873-yilda tohiriylarga kuchli zarba berib, bu o'lka poytaxti Nishopurni egallaydilar. Natijada Xurosonda tohiriylar o'rniga safforiylar (misgarlar) sulolasi hokimiyat tepasiga keladi. 876-yilda Yoqub katta qo'shin bilan Bog'dodga yurish qildi va xalifadan yengilib orqaga qaytdi. 879-yilda Yoqub vafot etgach, taxtga uning ukasi Amir ibn Lays (879-900) o'tirdi. U xalifaga o'z vassalligini bildirdi. Bunga javoban xalifa Amir ibn Laysni Xuroson va Eron noibi deb yorliq yubordi.

873-yilda Buxoroni tohiriylarning so'nggi vakili Muhammad ibn Tohir bosib oldi va xalqqa nisbatan zulmni kuchaytirdi. Buxoro xalqi Muhammadga qarshi qo'zg'olon ko'tardi. Shahar amaldorlari Nasr ibn Ahmadga murojaat qilib, somoniylardan Buxoroga noib yuborishni iltimos qildilar. Ko'pdan beri Buxoroni o'ziga qo'shib olishni rejalab yurgan Nasr bu taklifni xursandlik bilan qarshi oldi va ukasi Ismoilni bu yerga noib qilib jo'natdi. Ismoil Buxoroga kelib qo'zg'olonni tinchitdi. Ana shu tariqa tohiriylarga qarashli hudud - Buxoro ham somoniylarga moyil nufuzli kuchlar yordamida ular tasarrufiga qo'shib olinadi (874). Tohiriylarning bu yerdagi so'nggi hokimi Muhammad ibn Tohir Buxorodan haydab yuboriladi. Buxoroda Ismoil Somoniy hokimligi qaror topadi.

Biroq, aka-uka o'rtasidagi qo'shhokimiyatchilik uzoqqa bormaydi. Natijada Nasr va Ismoil o'rtasida hokimiyat uchun kurash kuchayib ketadi va bu ularning harbiy to'qnashuviga sabab bo'ladi. 888-yilda Ismoil akasi ustidan uzil-kesil g'alaba qozonadi. 892-yildan boshlab esa Ismoil Somoniy butun Movarounnahrning yagona hukmdori bo'lib oladi.

Ismoil Somoniy o'z davrining qobiliyatli, serg'ayrat va nihoyatda zukko davlat arbobi bo'lib, Movarounnahr hududida yirik markazlashgan davlatga asos soldi. U o'z davlatiga doimo xavf solib turgan ko'chmanchilar ustiga 893-yilda qo'shin tortdi, Taroz shahrini egallab, shimoldan bo'ladigan hujumlarga abadul-abad barham berdi.

Kuchayib borayotgan va mustaqillikka intilayotgan Ismoil Somoniy siyosati Arab xalifaligini tashvishga solayotgan edi. Shu bois xalifa Mu'tazid Ismoil Somoniy bilan

Xuroson noibi Amir ibn Laysni to'qnashtirib o'z maqsadiga erishmoqchi bo'ldi. 900-yilda Ismoil hal qiluvchi jangda Amir ibn Laysni yengib Xurosonni ham o'ziga qo'shib oldi. Natijada xalifa Ismoil Somoniy davlatini tan olib, unga hukmdorlik yorlig'ini yuborishga majbur bo'ldi. Ana shu tariqa, IX asr oxirlarida Movarounnahr Arab xalifaligi istibdodidan butunlay xalos bo'ldi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Ermatov F., Haydarov S. TARIX FANINI O'QITISHDA 1870-1914 YILLARDA ANGLIYANING O'RGANILISHI //Scientific progress. – 2021. – T.– №. 6. – C. 70-72.
2. Toshev S. Tarix fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. Special Issue 1. – C. 6-14.
3. Mengboyev S. N., Haydarov S. TARIX FANINI O'QITISHDA URARTU PODISHOLIGINING O'RNI //Scientific progress. – 2021. – T. 1. – №. 6. – C. 86-88.